

УДК 378.091.212: 005.963

Лабунець В. М., д.пед.н, професор (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка)

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЯК СКЛАДОВА НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено психолого-педагогічні особливості підвищення кваліфікації вчителя музики в системі неперервної освіти з урахуванням специфіки його професійної діяльності. Окреслено пріоритетні завдання курсової перепідготовки як структурної ланки післядипломної освіти учителів музики. Обгрунтовано, що однією з важливих умов підвищення якості навчального процесу є врахування специфічних цілей і завдань підвищення кваліфікації, особливостей слухачів на всіх етапах проектування і здійснення навчального процесу.

Ключові слова: неперервна освіта, підвищення кваліфікації, перепідготовка, професійна майстерність, компетентність, художньо-практична діяльність, методи навчання.

Аннотация. В статье исследованы психолого-педагогические особенности повышения квалификации учителя музыки в системе непрерывного образования с учетом специфики его профессиональной деятельности. Очерчены приоритетные задания курсовой переподготовки как структурной составляющей последипломного образования учителей музыки. Обосновано, что одним из важных условий повышения качества учебного процесса является учет специфических целей и задач повышения квалификации, особенностей слушателей на всех этапах проектирования и осуществления учебного процесса.

Ключевые слова: непрерывное образование, повышение квалификации, переподготовка, профессиональное мастерство, компетентность, художественно-практическая деятельность, методы обучения.

Annotation. Psychological and pedagogical features of advanced training of a music teacher in the system of continuous education are analysed in the article while taking into account the characteristics of their professional activities. Priority significance tasks of retraining courses as a structural component of post-graduate education of music teachers are highlighted. The author argues that consideration of specific goals and tasks of advanced training, as well as characteristics of the attendees on all levels of development and realization of educational process, are important conditions of ensuring higher quality of advanced training.

Keywords: continuous education, advanced training, retraining, professional skills, competence, artistic and practical activity, teaching methods.

Неперервна освіта сьогодні має своєрідний статус у педагогіці та психології. Вона реалізується шляхом забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, які є продовженням попередніх і передбачають підготовку до можливих наступних ступенів.

У Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст. визначено, що державна політика щодо неперервної освіти здійснюється з урахуванням світових тенденцій й розвитку освіти впродовж життя, соціально-економічних, технологічних і соціокультурних змін [1].

Століття високих технологій, істотних змін в умовах праці, різноманітних шляхів у становленні професійної кар'єри людей вимагає від кожного члена суспільства навчання і професійного вдосконалення впродовж усього життя. Особливої гостроти в сучасних умовах набуває освіта дорослих (андрагогіка), яка є складовою неперервної освіти.

Підвищення кваліфікації вчителя музики розглядається нами як складова неперервної освіти, основним завданням якої є удосконалення професійної діяльності, поза якою неможливий розвиток та самореалізація особистості. Проте всі форми освіти дорослих не є достатньо ефективними, тому що базуються не на розумінні необхідності навчання, не на бажанні суб'єкта навчатися, а на примусовому їх проходженні.

Теоретико-прикладні аспекти наступності загальної і професійної підготовки молоді, неперервної освіти дорослих висвітлені у працях відомих українських вчених: С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, Н. Нічкало, С. Сисоєвої та інших. Різні аспекти функціонування системи неперервної освіти досліджувалися в роботах А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, В. Галузинського, В. Козакова, А. Кузьмінського, В. Паламарчук, І. Харламова та ін. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців досліджували Г. Гребенюк, Е. Лузік, Л. Романишина, О. Семенов, Л. Хомич та ін.

У працях вчених на прикладі різних педагогічних систем розкрито шляхи підвищення ефективності педагогічного процесу професійних закладів освіти за умови забезпечення його цілісності, підкреслюється, що глобально-цілісне розуміння освітньої сфери та її підсистем має суттєве значення для розв'язання складного комплексу проблем неперервної професійної освіти.

Аналіз наукової літератури і практичної діяльності закладів освіти свідчить, що проблема підвищення кваліфікації учителів музики практично не досліджувалася, особливо з точки зору системи неперервної освіти.

Метою нашої статті є розкриття психолого-педагогічних особливостей підвищення кваліфікації учителів музики через аналіз і синтез взаємопов'язаних компонентів структури процесу навчання в системі неперервної освіти.

У структурі сучасної системи освіти все більш широке поширення одержують різні види і форми неперервного навчання, основним завданням якого є прагнення до постійного надбання нових знань, умінь і

навичок у різних видах діяльності. Щоб безперервно поповнювати знання, переучуватися і перекваліфіковуватися в наше динамічне ХХІ століття, людина повинна вміти самостійно поповнювати свої знання, тобто вчитися. Це уміння пронизує всі сфери життя і діяльності людини і складає необхідну передумову для неперервної освіти.

До недавнього часу в педагогіці широко використовувався термін «післявузівська освіта». Частина освітян розглядали післядипломну освіту як «післябазову освіту». Поняття «післядипломна освіта», яке активно увійшло в міжнародну практику з середини ХХ століття, семантично обіймає й звичайне підвищення кваліфікації.

На початок свого розвитку післядипломна освіта фахівця ототожнювалася з підвищенням кваліфікації. І тільки значно пізніше вона стала важливою складовою єдиної системи неперервної освіти. В зарубіжній літературі така освіта дорослих має назву «інституціональна освіта».

Ми погоджуємося з В. Семиченко, яка вважає, що освіта дорослих – це особлива галузь педагогічної науки і практики, яка має низку суттєвих ознак. Насамперед контингент осіб, що навчаються, має специфічні особливості. Слухачі курсів підвищення кваліфікації мають вже досить ґрунтовні професійні знання, навички та уміння. Нові знання, прийоми роботи, уміння певним чином конкурують з наявними, адже якщо вони суперечать вже засвоєним змістом, засобом інтерпретації та використання, то людина скоріше знецінить їх значущість, ніж буде перебудовувати власну систему. Вони спираються на значний професійний досвід, який часто не збігається з теоретичними знаннями. Це викликає негативне ставлення до нових знань викладача, який в такій ситуації сприймається як теоретик, відірваний від реалій практики [2, с. 18].

Однією із складових підвищення фахової кваліфікації учителів музики є безпосереднє навчання на курсах. У навчальних планах курсів передбачено блок лекцій, практичних та індивідуальних занять (методика музичного виховання, історія музики, основний музичний інструмент, хорове диригування). Саме уміння і навички отримання, опрацювання і використання потрібної інформації є однією із важливих складових професіоналізму вчителя музики. Про такий досвід учителів пишуть у своїх курсових, методичних розробках, доповідають на семінарах і конференціях.

Пріоритетними завданнями курсової перепідготовки як структурної ланки післядипломної освіти учителів у роботі ВНЗ є:

- трансформація наукових та методичних ідей у педагогічну та музично-виконавську практику;
- впровадження сучасних особистісно-орієнтованих методів і форм організації освітнього, навчально-виховного процесу;
- освоєння інформації про наявні сучасні мультимедійні засоби музичного навчання;

- формування системи знань, вмінь та навичок вчителя музики як конкурентоспроможного фахівця;
- ознайомлення з передовим досвідом учителів музики та керівників художніх дитячих колективів тощо.

Метою першого (післявузівського) підвищення кваліфікації учителів музики є:

- отримання базових знань з психології, педагогіки, методики музичного виховання, умінь та навичок їх використання в освітньому процесі навчального закладу;

- оволодіння сучасними ефективними інноваційними технологіями організації освітнього процесу, контролю рівня знань і умінь;

- ознайомлення із сучасними проблемами мистецтвознавства та культурології;

- поглиблення знань, розвиток умінь та навичок з фахових дисциплін (музичний інструмент, диригування, вокал);

Метою повторного підвищення кваліфікації учителів музики вважається поглиблене удосконалення професійної майстерності (методика роботи з дитячими колективами художньої творчості, організація позакласної роботи, проведення позашкільних виховних заходів).

Основним завданням, що постає перед системою підвищення кваліфікації учителів музики, є завдання необхідності переходу від інструктивно-інформаційної, особистісно-відчуженої взаємодії зі слухачами курсів до задоволення їх освітніх та творчих потреб, тобто до особистісно-орієнтованої взаємодії у навчанні.

Навчальний процес у системі підвищення кваліфікації учителів музики – це зміна стану управлінської, навчально-пізнавальної діяльності викладачів та слухачів, в ході якої досягають поставлені цілі навчання. Цей процес умовно можна поділити на дві стадії: стадія проектування та стадія безпосереднього функціонування.

В. Пуцов зазначає, що для розуміння сутності навчального процесу в системі підвищення кваліфікації на стадії проектування потрібно звернути увагу на такі положення:

1. Для підвищення ефективності управління навчальним процесом, якісного його функціонування необхідно сформулювати його системне бачення. Тобто бачити його не тільки як цілісне утворення, але і в елементному складі. Тому для того, щоб впливати, треба у всіх деталях знати, на що впливати, чим керувати;

2. Навчальний процес повинен будуватися у відповідності з визначеною логікою, з урахуванням психологічних особливостей слухачів [3].

Організація навчального процесу в системі підвищення кваліфікації має здійснюватися поетапно:

- *організаційно-установчий етап*: створення психологічного фундаменту активності слухачів; чітка установка певної діяльності, окреслення перспективи; поставлення мети;

– *регулятивно-навчальний етап*: озброєння слухачів теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками з виконання своїх функціональних обов'язків; внесення корективів у знання і вміння отримані раніше;

– операціно-діяльнісний етап – полягає у відпрацюванні вмінь та навичок, об'єктивно необхідних для виконання своїх функціональних обов'язків;

– *контрольно-оцінювальний етап* – увага приділяється не стільки формальній фіксації того, що знає чи не знає слухач, скільки виявленню недоліків навчальної діяльності, отриманні інформації про те, які знання, вміння та навички здобули (не здобули) слухачі, що необхідно для подальшого удосконалення процесу навчання.

Таким чином, кожен з означених етапів має велике значення для ефективного функціонування організації процесу навчання у системі підвищення кваліфікації учителів музики, а саме:

– елементи кожного з етапів, вступаючи у взаємодію, в певну систему взаємовідносин, створюють навчальний процес і сприяють підвищенню його ефективності;

– кожен етап це складова частина навчального процесу, яка має свій специфічний зміст, форми, методи та результати;

– поетапна організація навчального процесу дає можливість більш чіткіше, логічніше його організовувати;

– поетапна організація навчального процесу створює умови для його цілеспрямованого управління.

Підвищення кваліфікації вчителя музики є складною динамічною системою, яка об'єднує відносно самостійні, але взаємопов'язані компоненти (теоретичний, методичний, практичний) та структурні елементи (предмети психолого-педагогічного, музично-теоретичного та музично-виконавського циклів), кожен з яких виконує свої специфічні функції. Усі компоненти процесу навчання утворюють *інтегративну цілісність*, яка має спільну мету, спільні *принципи*, єдину *внутрішню організацію*, для якої характерні взаємозв'язок і взаємозалежність усіх структурних компонентів.

На думку вчених, вибір раціональних методів навчання в системі підвищення кваліфікації – справа дуже складна. Н. Ващенко звертає увагу на такі особливості, які слід враховувати у виборі методів навчання:

– комплексний характер мети навчання (ознайомлення з навчальною інформацією, засвоєння нових знань, оволодіння вміннями та навичками, удосконалення професійної майстерності, розвиток загальнокультурного рівня);

– короткотерміновість навчання і необхідність засвоєння слухачами великого обсягу знань;

– необхідність активізації пізнавальної діяльності слухачів;

- наявність у слухачів базової освіти й практичного досвіду;
- загублені слухачами у процесі практичної діяльності навички навчальної роботи;
- зв'язок пізнавальної діяльності слухачів з професійною діяльністю;
- необхідність оперативно застосовувати оптимальні знання в їх практичній роботі [4].

У загальноприйнятому розумінні методи – це способи цілеспрямованого впливу суб'єкта на керований об'єкт для досягнення поставленої мети. У нашому випадку реалізація суб'єкт-суб'єктних відносин вимагає ретельного добору методів впливу на особистість дорослої людини.

Дослідження педагогів і психологів довели, що засвоєння знань, умінь та способів діяльності відбувається на трьох рівнях: усвідомленого сприйняття і запам'ятовування; застосування знань та способів діяльності за зразком чи в подібній ситуації; творчого застосування. Методи навчання повинні забезпечити досягнення усіх рівнів засвоєння.

Сьогодні, коли активно впроваджуються інноваційні технології у процес освіти, методи навчання доцільно поділити на традиційні та інноваційні. На нашу думку, найбільш доцільніша класифікація методів навчання запропонована Ю. Бабанським, який узагальнив і систематизував уявлення щодо традиційних методів навчання на основі методології цілісного підходу до діяльності [5]:

- методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності слухачів: ці методи забезпечують процес засвоєння особистістю навчальної інформації (словесні, наочні, практичні методи передачі та сприйняття інформації, індуктивні, дедуктивні, репродуктивні, пошукові, ділові, рольові ігри, тренінги, вирішення педагогічних завдань, розгляд педагогічних ситуацій та задач, написання випускних робіт та інші методи мислєдіяльності слухачів);

- методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: формування відповідальності за якісне засвоєння навчальної інформації;

- методи контролю і самоконтролю: модульні контрольні роботи, усні та письмові екзамени, заліки, комп'ютерні тести.

Які ж мають бути на сучасному етапі перебудови системи освіти вимоги до вчителя музики? Педагогічна професія, яка за своєю суттю є складною і різноманітною, висуває низку вимог до вчителя будь-якої спеціальності. У процесі педагогічної діяльності вчитель одночасно виступає як методист, вихователь і психолог. Удосконалення різних сторін єдиної за своєю структурою педагогічної діяльності вимагає від вчителя оволодіння спеціальними знаннями, навичками, вміннями, що, в свою чергу, сприяє розвитку педагогічних здібностей і в кінцевому результаті опануванню педагогічною майстерністю.

Загальновідомо, що будь-яка конкретна діяльність вимагає і визначеного комплексу знань і вмінь. Однак, для будь-якої педагогічної діяльності характерні загальні та спеціальні вміння. До загальнопедагогічних вмінь належать вміння, якими повинен володіти вчитель незалежно від того, музикант він, фізик чи історик.

Загальнопедагогічні вимоги характеризуються такими якостями: свідомістю їх виконання, пошуковим характером, гнучкістю застосування в різних ситуаціях. Опанування системою визначених вмінь є показником професіоналізму в педагогічній діяльності, причому сформованість власне професійно значущих вмінь розглядається як необхідна умова для становлення професійної майстерності. Серед таких вмінь насамперед вирізняються конструктивні, організаційні, комунікативні, інформаційні, розвиваючі; до них потрібно віднести і вміння керувати пізнавальною діяльністю школярів, процеси їх самовиховання, вміння вивчати і застосовувати передовий досвід. Загальнопедагогічними виступають і вміння, які необхідні для аналізу педагогічної ситуації, проектування результатів і планування педагогічних впливів, для підбиття підсумків, оцінки отриманих результатів і визначення нових педагогічних завдань.

Отже, якщо основні якості особистості вчителя формуються в процесі суспільно-гуманітарної і психолого-педагогічної підготовки, то конкретні професійні знання – шляхом вивчення дисциплін спеціального напрямку і освоєння різних видів практичної діяльності. Це знання і вміння: добирати і вибудовувати музичний і літературний матеріал; володіти виразністю мови як засобом впливу на особистість учня і пробудження в нього емоційної сфери; чітко розподіляти час між окремими частинами уроку; швидко перебудовуватись в залежності від ситуації, що виникла на уроці; контролювати і оцінювати свої дії; знаходити правильну манеру спілкування з учнями в залежності від ступені їх підготовленості і віку.

Досвід роботи показує, що підвищення кваліфікації вчителя музики власне за спеціальними дисциплінами має стати своєрідною лабораторією, де він зможе осягати секрети педагогічного мистецтва і відшліфувати професійну майстерність. Тут не тільки свідомо застосовуються ним знання із загальної педагогіки і психології, а й перевіряються їх актуальність і мобільність пристосування до конкретної музично-педагогічної діяльності. Як відомо, музично-педагогічна діяльність вчителя музики в школі складається з загальнопедагогічної, диригентської, інструментальної, вокальної, виконавської, музикознавчої, лекторської, науково-дослідної роботи. В діяльності вчителя музики можна вирізнити декілька напрямів, а саме: *організаційний, пізнавальний, дослідницький*. Кожен з них вимагає володіння комплексом певних знань і вмінь.

Організаційний напрям в роботі вчителя музики пов'язаний з цілеспрямованими діями з планування і організації навчально-виховного

процесу. Це добір навчального матеріалу, організація різних форм навчальної і виховної роботи, планування власних дій і дій школярів в ході уроку і в позакласній роботі. *Пізнавальний напрям* передбачає дії вчителя з управління розумовою діяльністю учнів та підвищення водночас інтелектуального рівня. Емоційний напрям проявляється в діях вчителя, продиктованих його ставленням до музичного мистецтва, його здатністю реагувати на все прекрасне в житті, формувати почуття прекрасного в дітей, виховувати в них захоплення музичним мистецтвом. *Дослідницький напрям* пов'язаний з діями вчителя на удосконалення навчального процесу і підвищення рівня своєї професійної майстерності. Це виявляється в аналізі власної музично-педагогічної діяльності й узагальненні досвіду провідних учителів, використанні ефективних методичних прийомів і в потребі здійснювати практично педагогічний експеримент. Сучасному вчителю музики необхідні знання теоретичних основ наукового дослідження і методики проведення експериментальної роботи [6].

Таким чином, професіоналізм вчителя музики складає творче поєднання педагогічної майстерності, методико-наукових знань та музично-виконавської діяльності. Однак наші спостереження дають право стверджувати, що підготовка вчителя до роботи в школі не завжди відповідає його готовності до музично-педагогічної діяльності. Вчитель музики може мати відповідний багаж знань, але при цьому не бути готовим до виконання своїх професійних обов'язків. На нашу думку, однією з важливих умов підвищення якості навчального процесу є врахування специфічних цілей і завдань підвищення кваліфікації, особливостей слухачів на всіх етапах проектування і здійснення навчального процесу. Спрямування процесу навчання на потреби, запити слухачів є головним завданням процесу навчання, що вимагає науково обґрунтованої методики діагностування їх рівня знань, вмінь та навичок по виконанню їх функціональних обов'язків.

1. Національна доктрина розвитку освіти в Україні. – К. : Райдуга, 2001. – 54 с.
2. Семиченко В. А. Психологічні зміни педагогічних працівників і їх врахування у професійній підготовці післядипломної освіти / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К. : Вип. 3. – 2001. – С.18.
3. Пуцов В. Процес навчання в системі підвищення кваліфікації як об'єкт управління / В. Пуцов // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – К. : Вип. 3. – 2001. – С. 30–37.
4. Ващенко Н. М. Управління навчальним процесом в системі підвищення кваліфікації / Н. М. Ващенко – М. : Вища школа, 1978. – 173 с.
5. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса. Методологические основы / Ю. К. Бабанский. – М., 1997. – 183 с.
6. Левченко П. И. Современные дидактические концепции в образовании : монография / П.И. Левченко. – К. : МАУП. – 1995. – С. 135–140.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.

